

**Інститут філософії імені Г. С. Сковороди
Національної академії наук України**

Лахно Олександр Петрович

УДК 277.4(477)«19.40-80»:321.01

**ОПОЗИЦІЯ В ЄВАНГЕЛЬСЬКО-БАПТИСТСЬКОМУ РУСІ В УРСР
(СЕРЕДИНА 40-х — 80-ті РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)**

Спеціальність 09.00.11 — релігієзнавство

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук**

Київ - 2008

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Полтавському державному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор,
академік Академії педагогічних наук України,
заслужений працівник освіти України
Пащенко Володимир Олександрович,
ректор Полтавського державного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Панченко Петро Пантелеймонович,
професор кафедри історії України
та правознавства Київського міського
педагогічного університету імені Б. Грінченка

кандидат історичних наук, доцент
Бажан Олег Григорович,
старший науковий співробітник
Інституту історії України
Національної академії наук України

Захист відбудеться 17 жовтня 2008 р. о 14 годині на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д 26.161.03 в Інституті філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України (01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4)

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України (01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4)

Автореферат розісланий 16 вересня 2008 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради
кандидат філософських наук, доцент

Бучма О. В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах пошуку Україною свого місця поміж європейських держав і постійного зростання ролі релігійних інституцій у розвитку громадянського суспільства винятково важливе значення належить всебічному дослідженню історичного минулого нашого народу задля використання попереднього досвіду в нинішньому бутті релігійних спільнот і в майбутньому. Найбільше це стосується тих сторінок історії, які упродовж тривалого часу невинуватно приховувалися або ж свідомо перекручувалися. З-поміж них — і розвиток пізнього українського протестантизму за радянської доби, зокрема опозиційних до тогочасної офіційної влади релігійних рухів євангельсько-баптистського спрямування. Враховуючи те, що чинна влада продовжує певною мірою зберігати радянську традицію у виявленні офіційної прихильності винятково до православних церков, тим самим консервуючи в суспільстві стереотипи минулого про протестанта — ворога народу та державного ладу; також те, що цьому процесові сприяє непомітна чи, навіть, мовчазна реакція офіційного керівництва об'єднання Євангельських християн-баптистів (ЄХБ), і це в умовах постійного зростання впливу протестантизму в Україні — необхідно відзначити нагальну потребу повноти історичного відтворення процесів формування нинішньої релігійної палітри України загалом та історії розвитку баптизму в Україні зокрема.

Донедавна діяльність церковної опозиції ЄХБ упродовж середини 1940-х — кінця 1980-х рр. практично не мала жодних перспектив для всебічного висвітлення. Недосяжність більшості архівних матеріалів, суперечливість свідчень учасників подій і стереотипи радянської пропаганди не давали таких можливостей. Проблеми, закладені владною політикою в означений період, значною мірою сформували конфігурацію релігійно-суспільних відносин після проголошення незалежності України. Упродовж майже двох десятиліть вітчизняній владі так і не вдалося подолати більшу частину тоталітарної спадщини, а головне — у царині духовності, зокрема, взаємодії держави та церкви.

Одним із найпомітніших наслідків політики тоталітарного режиму в сфері релігії було розмежування віруючих церкви ЄХБ упродовж середини 1940-х — кінця 1980-х рр., не подолане й до цих пір. Донині існує велика напруга у відносинах як між керівництвом альтернативних об'єднань ЄХБ, так і між рядовими віруючими цих спільнот.

Поміж досліджень з історичного релігієзнавства дотепер немає жодної праці, яка б розкривала цілісну картину розвитку опозиційних течій у церкві ЄХБ упродовж вище означеного періоду. Комплексне наукове висвітлення минулого має сприяти подоланню стереотипів громадської думки щодо протестантів, сформованих ще за радянських часів. У цьому плані досить актуальним є вивчення причин, передумов, ходу та наслідків розколу церкви ЄХБ і всебічний аналіз взаємин віруючих-опозиціонерів із радянською державою. Отже, важливість перелічених проблем, які мають актуальне наукове теоретичне та практичне значення, їх недостатня розробленість у дослідженнях вітчизняних і закордонних авторів й зумовили вибір теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проведено в руслі держбюджетної науково-дослідної теми № 0100U001531 з проблем релігійних процесів в Україні, яка виконується в Полтавському державному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка, та в контексті наукових розробок з історії українського протестантизму, здійснюваних у Відділенні релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України.

Метою дослідження є аналіз передумов і причин виникнення, динаміки розвитку опозиції в церкві ЄХБ до радянської та офіційної духовної влади в УРСР упродовж середини 40-х — кінця 80-х рр. ХХ ст.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- дослідити передумови та причини виникнення опозиційних рухів поміж віруючих церкви ЄХБ в Україні упродовж середини 1940-х — початку 1950-х рр.; з'ясувати їх сутнісні характеристики, особливості функціонування та трансформування;

- розкрити специфіку організаційного оформлення опозиції поміж віруючими церкви ЄХБ упродовж кінця 1950-х — 1965 рр., проаналізувати закономірності її інституціонування на теренах УРСР;

- з'ясувати особливості діяльності та вивчити динаміку розвитку громад Спільноти Церков (СЦ) ЄХБ в Україні упродовж середини 1960-х — кінця 1980-х рр., установити характер відносин між общинами віруючих;

- проаналізувати взаємовідносини органів влади й офіційного духовного центру ЄХБ з опозиційно налаштованими віруючими конфесії;

- визначити наслідки опозиційної діяльності віруючих і розкрити конфесійну специфіку СЦ ЄХБ у контексті релігійного життя в УРСР післявоєнного часу.

Об'єктом дослідження є євангельсько-баптистський рух в УРСР у середині 1940-х — наприкінці 1980-х рр.

Предмет дослідження — еволюція опозиції в євангельсько-баптистському середовищі в УРСР у середині 1940-х — наприкінці 1980-х рр.

Хронологічні межі дисертаційного дослідження охоплюють період від середини 1940-х до 1991 р. Визначення нижньої межі пов'язане з виникненням опозиційних настроїв поміж віруючих церкви ЄХБ до політики духовного центру та органів радянської влади вже з моменту створення офіційного об'єднання протестантів у СРСР. Виокремлення верхньої хронологічної межі зумовлено радикальними змінами в житті віруючих УРСР у роки перебудови і в момент розпаду Радянського Союзу.

Географічні межі дослідження охоплюють територію Української Радянської Соціалістичної Республіки в кордонах післявоєнного періоду. В окремих випадках розглянуто територію СРСР з метою визначення регіональних особливостей церковної опозиції в контексті всесоюзного явища.

Методи дослідження. За методологічну основу роботи було взято діалектичний спосіб пізнання, використано традиційні принципи історичного релігієзнавства: історизму, об'єктивності, політичної та конфесійної нейтральності, світоглядного плюралізму, системності, багатofакторності,

всебічності, толерантності та поліметодичності. Перелічені принципи застосовані завдяки низці методів: історичного, порівняльного, історико-генетичного, періодизації, проблемно-хронологічного, системно-структурного, аналітико-синтетичного, логічного, аналогії, конкретних досліджень, статистичного, систематизації та узагальнення. Так, зокрема, аналіз політики держави щодо церковної опозиції в об'єднанні ЄХБ, ставлення релігійних дисидентів до офіційної духовної та світської влади став можливим завдяки методу історизму. Через метод історичної реконструкції проведено відтворення історичного контексту досліджуваного періоду. У рамках емпіричного аналізу здійснено обробку первинної інформації. Для вироблення висновків і узагальнень у роботі залучено методи аналізу та синтезу. Застосування діалектичного методу пізнання дозволило проаналізувати динаміку розвитку об'єднань ЄХБ в означений період. Завдяки статистичним і кількісним методам співставлено кількість віруючих, засуджених інакомислячих тощо. Хронологічний метод дав можливість періодизувати предмет дослідження. Використання цих принципів і методів дозволило авторові глибоко осмислити аналізовані процеси і явища, уникнути тенденційності, заангажованості, упередженості тощо.

Наукова новизна дисертаційної роботи. У процесі дослідження поміж причин появи церковної опозиції в релігійному об'єднанні ЄХБ упродовж середини 1940-х — кінця 1980-х рр. виявлені та проаналізовані наступні чинники: криза протестантських громад, пов'язана зі штучним утворенням об'єднання ЄХБ; втручання органів партійної та радянської влади у внутрішнє життя церкви ЄХБ; повна підконтрольність атеїзмові офіційного духовного центру — Всесоюзної Ради ЄХБ; існування значної кількості незареєстрованих груп і громад ЄХБ і подібних конфесій протестантського напрямку; відсутність законодавчого та виконавчого закріплення свободи віросповідань в УРСР. Ознаками такої церковної опозиції є: невдоволеність багатьох віруючих ЄХБ своїм офіційним церковним керівництвом і політикою партії та радянської влади; організація опору репресіям державних органів; дисидентська діяльність, спрямована проти звуження прав і свобод віруючих громадян; організація релігійного підпілля з широкою мережею нелегальних громадських формувань; існування альтернативного церковного об'єднання віруючих ЄХБ зі своїм духовним центром, обрядовою практикою та нововведеннями до євангельсько-баптистського віровчення. Дисертаційна робота дає характеристику церковної опозиції в об'єднанні ЄХБ як феномена не лише релігійного, а й суспільно-політичного життя українського соціуму радянського часу.

Результати проведеного дослідження дали змогу обґрунтувати теоретичні положення, які мають наукову новизну та винесені на захист:

- дисертант установив, що радянська історіографія не змогла провести глибоке й об'єктивне вивчення діяльності опозиційних течій у євангельсько-баптистському русі УРСР, оскільки радянський атеїзм поставав не тільки як релігійне явище, а і як суспільно-політичне, то він не міг дати об'єктивну і неупереджену оцінку загалом унікального явища — опозиційного не тільки до

влади, а й до визнаних нею як єдиновірних інституцій євангельського баптизму. Сучасна історіографія не виправила таку ситуацію до цього часу;

- автор першим відібрав усі наявні історичні дані про мережу опозиційно налаштованих і незареєстрованих громад і груп ЄХБ упродовж 1940 — 1980-х рр. у межах України й провів їх комплексне дослідження;

- виокремлено періоди еволюції церковної опозиції в об'єднанні ЄХБ упродовж середини 1940-х — кінця 1980-х рр.: перший період — поява в об'єднанні ЄХБ невдоволених чинним становищем у церкві та державі віруючих (1944 — кінець 1950-х рр.); другий — фактичний розкол церкви (1960 – 1961 рр.); третій — виникнення сектоподібних релігійних організацій у надрах всесоюзної церкви ЄХБ і об'єднання їх навколо Ініціативної групи ЄХБ, пізніше — Організаційного комітету ЄХБ (1961 – 1965 рр.); четвертий — формування деномінаційної СЦ ЄХБ на чолі з Радою Церков (РЦ) ЄХБ (1965 — середина 1970-х рр.); п'ятий — «розкол у розколі», етап стагнації СЦ ЄХБ (1975 – 1985 рр.); шостий — інституціонування СЦ ЄХБ у церковну організацію (з 1985 р.);

- визначено, що органи світської влади спровокували розколи в церкві ЄХБ, тим самим поглибивши за радянської доби кризу не тільки вітчизняного баптизму, а й у державно-церковних відносинах. Автор довів, що така провокація з боку держави була суб'єктивно зніційована і вийшла з-під контролю — державі й партії виявилось набагато складніше боротися з розколом, аніж утримувати в межах закону велике та єдине штучно створене братство шести конфесій;

- доведено, що нові установчі документи Всесоюзної Співки (ВС) ЄХБ 1959 р. були лише приводом до розколу, його каталізатором, тоді як причини й передумови визрівали ще з середини 1940-х рр., пов'язані, з одного боку, з посиленням державного тиску на права й свободи віруючих громадян, а з другого — появою в євангелізмі та баптизмі лідерів, які відійшли від традиційних принципів негативного ставлення конфесії до влади;

- встановлено, що ферментація опозиції поміж протестантів радянської України відбувалася за кількома напрямками й у межах окремих релігійних груп і громад, що з часом призвело до об'єднання їх більшої частини навколо одного опозиційного духовного центру, а саме РЦ ЄХБ;

- аргументовано твердження про діяльність Ініціативної групи та Оргкомітету як вираз прагнень значної кількості віруючих громад ЄХБ, котрі, не погоджуючись з позицією свого всесоюзного духовного центру та положеннями законодавства про релігійні культу, прагнули легалізації своєї нелегальної та підпільної роботи. При цьому вони намагалися це зробити законними методами за допомогою правових засобів боротьби;

- автором визначені характерні риси релігійного підпілля, яке упродовж 1940 – 1950-х рр. існувало в латентній формі. Релігійне дисидентство на рубежі 1950 – 1960-х рр. відвернуло головний удар владних структур від зареєстрованих громад ЄХБ і скерувало на себе увагу міжнародної громадськості, чим дещо призупинило подальше наростання обмежень у діяльності більшості «небажаних» конфесій;

- доведено зв'язок між релігійним протестним рухом віруючих церкви ЄХБ і опозиційними політичними об'єднаннями інакомислячих, зокрема, Українською Гельсінкською групою та ін., який переважно проявлявся у спільній правозахисній діяльності;

- уперше зроблено висновок про переваги церковної опозиції СЦ ЄХБ над політичними дисидентами (вона раніше виникла в часі, мала більшу кількість активних прибічників, територію поширення, кількість ув'язнених, активніше виступала на захист своїх прав, першою звернулася за допомогою до світової громадськості та іноземних держав, надаючи їм нелегальними шляхами широку інформацію про релігійну ситуацію в СРСР і Україні зокрема);

- дисертантом показана виняткова роль релігійних об'єднань ЄХБ України у загальносоюзному опозиційному русі віруючих, залучено до цього велику кількість підтверджуючих цей висновок фактів;

- встановлено ряд помилок і недоліків у роботі опозиційного центру ЄХБ і його прибічників, що призводило до посилення конфронтації його з владою та ВР ЄХБ, до звинувачення останніми опозиціонерів у політичній і позаправовій діяльності;

- доведено, що завдяки активній позиції представників СЦ ЄХБ у 1960-х рр., підтриманій міжнародною демократичною громадськістю, усі віруючі в УРСР отримали більше свободи для власної релігійної діяльності;

- уперше в історіографії дисертант порушує та досліджує проблему виникнення внутрішніх розколів між громад СЦ ЄХБ упродовж 1970-х — 1980-х рр., доходячи висновку про неминучість таких явищ за чинної в Спільці системи управління церквою.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Дисертаційна робота дає приріст нових узагальнень, здатних збагатити теоретичний арсенал історичного релігієзнавства та історичної науки, а також бути корисними для порівняльного аналізу проблем, які стосуються сучасних релігійних процесів в Україні. У практичному сенсі результати й висновки дослідження можна використовувати при підготовці узагальнених праць з історії України новітнього періоду, зокрема, історії протестантизму, етнології релігії, історичного релігієзнавства та краєзнавства, для написання публіцистичних і науково-популярних статей, оглядів у засобах масової інформації за загальною та спеціальною тематиками; а також у навчально-виховному процесі вищої школи шляхом включення до програмного матеріалу, під час підготовки спецкурсів, лекційних і семінарських занять з історії релігій, конфесіології, порівняльного релігієзнавства тощо.

Особистий внесок автора. Усі 20 публікацій з теми дисертаційного дослідження написані без співавторства.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційної роботи обговорені на засіданні кафедри історії України Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, а також знайшли своє відображення в публікаціях, виступах і доповідях автора на: П'ятій Всеукраїнській Полтавській науковій конференції з історичного краєзнавства (Полтава, 2003); III Міжнародній науково-практичній конференції

«Динаміка наукових досліджень'2004» (Дніпропетровськ, 2004); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Наука і освіта'2005» (Дніпропетровськ, 2005); Міжнародній науковій конференції «Релігія і соціальні зміни в сучасному суспільстві» (Чернівці, 2005); XV Міжнародній науковій конференції «Історія релігій в Україні» (Львів, 2005); Міжнародній науковій конференції «Релігія і церква в історії України» (Полтава, 2005); XVI Міжнародній науковій конференції «Історія релігій в Україні» (Львів, 2006); I Міжнародній науково-практичній конференції «Європейська наука XXI століття: стратегія і перспективи розвитку – 2006» (Дніпропетровськ, 2006); III Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасних наук: теорія та практика – 2006» (Дніпропетровськ, 2006); XXI Міжнародній науково-практичній конференції «Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості» (Донецьк, 2007); XVII Міжнародній науковій конференції «Історія релігій в Україні» (Львів, 2007); Всеукраїнській науковій конференції «Полтавщина: історичні шляхи та перспективи розвитку» (Полтава, 2007); II Всеукраїнській науковій конференції «Держава і церква в Україні за радянської доби» (Полтава, 2007); XVIII Міжнародній науковій конференції «Історія релігій в Україні» (Львів, 2008).

Публікації. За матеріалами дисертації у збірниках наукових праць, наукових журналах і матеріалах конференцій видруковано разом 20 публікацій загальним обсягом 7,7 авт. арк., з них — 6 статей у фахових виданнях загальним обсягом 3,9 авт. арк.

Структура роботи обумовлена метою та основними завданнями дослідження й відображає проблемно-хронологічну послідовність питань, досліджуваних автором. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які поділені на підпункти, висновків, додатку, списку використаних джерел (775 найменувань). У першому розділі автор аналізує історіографію, наявну джерельну базу та методологічні основи дослідження. Другий розділ розкриває специфіку й основні етапи формування опозиційних настроїв поміж віруючих об'єднання ЄХБ у радянській Україні упродовж середини 1940-х — початку 1960-х рр. У третьому розділі показано особливості та умови діяльності громад СЦ ЄХБ на теренах України в другій половині 1960-х — 1980-х рр. У підсумку дисертації представлено загальні висновки та вказано результати проведеного аналізу. Повний обсяг дисертаційного дослідження становить 290 сторінок, з яких основній частині належить 189.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, її предмет і об'єкт; сформульовано мету, завдання; окреслено наукову новизну, теоретико-практичне значення доробку та перспективи використання його результатів; розкрито теоретико-методологічну основу дисертації; перелічено форми апробації дослідження та зазначено його структуру.

У **першому розділі** — «Стан наукової розробки теми, джерельна база та методологія дослідження» — зроблено огляд літератури й аналіз джерел з теми

дисертації. Розділ має три підпункти. Перший — «Історіографічний огляд проблеми» — містить аналіз літератури з теми дисертації. Історіографію проблеми умовно поділено на дослідницькі праці радянського періоду, сучасні вітчизняні доробки, набуток зарубіжного походження, а також твори протестантських авторів.

Радянська офіційна історіографія нашої проблеми формувалася в три етапи:

1) друга половина 1940-х — кінець 1950-х рр. — період, коли дослідники ще не подолали тоталітарної «войовничо-антирелігійної» традиції. На цьому етапі табір «сектантознавців» розділився на дві течії — «консерваторів» (П. Вдовиченко, Г. Гур'єв, П. Каушанський, В. Костецький, Н. Сафронова, Л. Сердобольська, Л. Соплякова, В. Суярко, Ю. Федін, М. Шахнович) і «лібералів» (Ф. Гаркавенко (Ф. Федоренко), А. Єришев, М. Злобін, В. Калугін, О. Клібанов, П. Косуха, Л. Мітрохін, І. Москвітін, В. Подоляк, Р. Приходько, В. Танчер, Е. Філімонов, О. Чанишев). Праці цього часу переважно тенденційні, упереджені та фрагментарні щодо вивчення протестантських конфесій;

2) кінець 1950-х — перша половина 1980-х рр. — період наукового обґрунтування необхідності поступового наступу на релігію. Тоді з'явилися роботи, позначені системністю і відносним об'єктивізмом у дослідженні протестантизму. Критичне ставлення до діяльності «релігійного сектантства» спостерігається в працях Б. Антонова, В. Арестова, А. Белова та О. Шилкіна, І. Бражника, Є. Дороша, В. Коніка, Ю. Поліщука, П. Степанова. Глибоким аналізом прикметні дослідження В. Гараджі, Є. Дулумана, З. Калінічевої, Г. Максиміліанова, О. Москаленка, В. Подоляка, Ю. Розенбаума, П. Яшина. Упродовж 1970-х — першої половини 1980-х рр. над дослідженням ідеології та практики ЄХБ активно працювали В. Арсеньєв і В. Данілов, Є. Вістунов і М. Тютрюмов, П. Каушанський, О. Клібанов, П. Косуха, Є. Філімонов;

3) друга половина 1980-х — початок 1990-х рр. — період розвитку плюралістичного та демократичного ставлення науковців до релігійної проблематики загалом (і окремих конфесій зокрема), що заклав методологічні основи розвитку сучасної вітчизняної історіографії. Його представниками були О. Антонов, І. Бражник, О. Владіміров і О. Соломка, О. Ісаєнко, В. Лешан, І. Малахова, І. Меркатун, Л. Мітрохін, М. Одінцов, О. Уткін. Окрім того, слід виокремити тематичні дисертаційні дослідження цього періоду І. Бражника, В. Любащенко, Г. Ляліної, В. Подоляка, М. Тіхонова та В. Чемоданова.

Набуття Україною незалежності дало науковцям нові творчі можливості. Праці, опубліковані упродовж 1992 – 2008 рр., відносяться до четвертого етапу вивчення історії вітчизняного протестантизму післявоєнного часу. Цьому періодові притаманна ліквідація обмежень у дослідницьких підходах, наукових методах і висновках. З-поміж робіт сучасних дослідників общин ЄХБ України другої половини ХХ ст. слід виділити доробки В. Алексеєва, О. Бажана та Ю. Данилюка, В. Барана, В. Бондаренка, С. Головащенко, В. Єленського, В. Любащенко, П. Панченка, В. Пащенко, В. Перебенесюк, Ю. Решетнікова, С. Савінського, С. Саннікова, П. Яроцького. Провідним центром вивчення історії протестантизму загалом і українського євангельсько-баптистського руху

зокрема є Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України.

Нині проблему паралельного співіснування в радянській Україні обох церков ЄХБ тією чи тією мірою досліджують Ю. Вільховий, В. Войналович, Т. Грушова, О. Панич (О. Назаркіна), Ю. Решетников, І. Саламаха, О. Сінічкін (РФ). У центрі їхньої уваги — ставлення до віруючих-протестантів радянської держави та партії, політика місцевих органів влади та реакція самих віруючих громадян на процеси в державі та церкві.

Великий внесок у вивчення українського пізнього протестантизму зробили закордонні дослідники. Поміж них, окрім власне іноземців, найбільшу роль у цьому процесі відіграли емігранти українського походження. Окреме місце посідають сучасні російські вчені. Усі ці науковці прагнули провести об'єктивний аналіз розвитку об'єднань ЄХБ на теренах України. У їх творах проблемі церковної опозиції поміж віруючих ЄХБ надано значно більше уваги, ніж у радянській історіографії. Поміж праць зарубіжного та вузькоконфесійного походження слід виокремити набуток Л. Алексеєвої, М. Бурдо, М. Грант, В. Домашовця, В. Заватського, Д. Константінова, Ю. Крючкова, С. Рамет, М. Рове, Г. Чьорнера.

Останнім часом до наукового обігу введені коментарі, спогади, інтерв'ю Г. Вінса, Г. Гартфельда, Л. Коваленка та Г. Крючкова — лідерів опозиційного євангельсько-баптистського руху.

Попри праці зарубіжних авторів і представників української діаспори спеціальних наукових досліджень проблем державно-церковних і міжцерковних відносин поміж віруючих ЄХБ упродовж 1940 – 1980-х рр. ще донедавна майже не існувало. На сьогодні відсутнє повне системне вивчення цієї теми, що й обумовлює потребу належного наукового її з'ясування.

У другому підпункті — «Аналіз джерельної бази дослідження» — проаналізовано джерела з історії опозиційного руху в ЄХБ. Найбільшу кількість інформації містять неопубліковані матеріали архівосховищ: ДАРФ, архів центру «Меморіал» у Москві, архів «Відкритого суспільства» Центральноєвропейського університету (Open Society Archives) у Будапешті, ЦДАВО України, ЦДАГО України, ДА АРК, ДАДО, ДАЛО, ДАПО, ДАХО. У процесі підготовки дисертаційного дослідження були опрацьовані матеріали 414 справ 13 архівних фондів: 8 фондів вітчизняного та 5 фондів зарубіжного походження.

Поміж неопублікованих джерел переважно використано постанови, накази, рішення, інформаційні звіти, статистичні матеріали, інформаційні довідки та висновки, заяви керівників державних органів влади. Безцінним пластом інформації виявилися документи релігійного походження церков ЄХБ і релігійний Самвидав, насамперед закордонного архівного зберігання.

У третьому підпункті — «Методологічні основи дисертаційної роботи» — наголошено на тому, що за методологічну основу дослідження було взято діалектичний спосіб пізнання, перелічено та коротко проаналізовано принципи й методи роботи, застосування яких дозволило осмислити досліджувані процеси та явища, уникнути тенденційності, заангажованості й упередженості.

Другий розділ — «Формування опозиційних настроїв поміж віруючих церкви ЄХБ в Україні» — має три підпункти. У першому — «Передумови, причини виникнення та діяльність опозиційних рухів у церкві ЄХБ (середина 1940-х — кінець 1950-х років)» — розглянуто діяльність незгодних віруючих ЄХБ із політикою держави та партії щодо релігії й церкви, а також заходи свого духовного центру, повністю підконтрольного владним органам.

У дисертації виокремлено кілька причин кризи в церкві ЄХБ, що на початку 1960-х рр. завершилося розколом на дві альтернативні церкви. Зокрема, їх класифіковано на зовнішні та внутрішні причини. На зовнішні вказують переважно духовні діячі й конфесійні історики церкви, які переконані в штучності цієї кризи, насадженої зверху владою. Світські автори, головню радянського часу, впевнені в протилежному — причини кризової ситуації в церкві ЄХБ, на їх думку, лежали у внутрішньому мікросередовищі конфесії. Автор доходить висновку про існування всіх перелічених чинників кризи, які в різному обсязі впливали на появу останньої.

У роботі доведено, що безпосереднім приводом до розмежування в церкві ЄХБ стали новоприйняті документи духовного центру в 1959 р. під тиском влади. І, як результат, у церкві ЄХБ остаточно оформилося кілька опозиційно налаштованих груп — «чисті баптисти», «молоді баптисти», «істинні баптисти» («доскональці»), «чисті євангельські християни» («чисте зерно»), нелегальні п'ятидесятники, «старобаптисти», діяльність яких на теренах України в означений період розкрито в дисертації.

Проаналізовано також ознаки церковної кризи поміж віруючих ЄХБ, їхню соціальну структуру за різними показниками, корені визрівання невдоволення поміж протестантів, знайдено спільне та відмінне у вимогах і діяльності різних опозиційних рухів тощо. Автор показав, що тиск на церкву з боку держави та репресії проти незгодних тільки посилювали опозиційні настрої в середовищі ЄХБ і штовхали на нелегальне становище та підпільну діяльність. Цьому ж процесові сприяла політика духовного центру ВР ЄХБ з відлучення від церкви занадто активних і непоступливих віруючих, які одразу ж поповнювали ряди нелегальної опозиції.

Дисертант довів, що опозиція поміж віруючих упродовж середини 1940-х — кінця 1950-х рр. існувала в латентній формі. Загалом релігійне дисидентство межі 1950 – 1960-х рр. взяло на себе головний удар владних структур, спрямований проти зареєстрованих громад ЄХБ і привернуло увагу міжнародної громадськості.

У другому підпункті — «Посилення державного наступу на протестантів і розкол церкви ЄХБ (кінець 1950-х — 1962 роки)» — досліджено виникнення та еволюцію діяльності першої офіційної опозиційної організації поміж віруючих ЄХБ — «Ініціативної групи зі скликання надзвичайного Всесоюзного з'їзду церкви ЄХБ». Остання головним своїм завданням бачила вдарити в дзвін, закликати віруючих до внутрішньої реформації в своїй церкві й вимагати від уряду дозволу на проведення демократичного з'їзду представників усіх общин ЄХБ під її керівництвом.

Автор довів, що Ініціативна група була опозиційною не лише до ВР ЄХБ, а й до радянської та партійної влади. Також упорядкував понятійний апарат щодо назви опозиційно налаштованих віруючих ЄХБ: у період з 1961 р. до лютого 1962 р. їх правомірно називати «ініціативниками», з лютого 1962 р. до вересня 1965 р. — «прибічниками Оргкомітету», а з вересня 1965 р. — «прибічниками РЦ ЄХБ» і «релігійними дисидентами».

У дисертації зроблено кількісний і якісний аналіз складу Ініціативної групи та її прибічників, установлені певні закономірності за демографічними ознаками. Автором з'ясовано, що церковна опозиція до ВР ЄХБ на теренах України дала можливість зберегти окремі елементи національної самосвідомості та залишила віруючим право сповідувати свою релігію рідною мовою. Подібне було абсолютно неможливим у рядах офіційно зареєстрованої церкви ЄХБ.

Дисертант проаналізував зміст перших документів групи, реакцію на них з боку офіційного духовного центру ЄХБ і органів влади, а також процеси посилення підтримки опозиції поміж українських помісних церков ЄХБ, що виявлялося в масовій петиційній кампанії до вищих органів влади. Доведено, що співпраця ВР ЄХБ зі світською владою прискорила падіння авторитету духовного центру. Одна за одною общини відмовлялися визнавати її керівництво, відлучали членів ВР ЄХБ від церкви, не хотіли брати участь разом з ними в обряді хлібопереломлення та все наполегливіше вимагали проведення з'їзду, який не скликали більше 30 рр. У відповідь — посилення репресій з боку держави й масові відлучення від церкви з боку ВР ЄХБ.

У третьому підпункті — «Організаційне оформлення опозиції та утворення СЦ ЄХБ (1962 — 1965 роки)» — охарактеризовано умови зміни підготовчого періоду до проведення з'їзду церкви ЄХБ на організаційний. Мова вже йде про утворення нового релігійного центру євангельсько-баптистської церкви. Уперше критика була спрямована не лише проти московських лідерів церкви, а й проти керівників общин, котрі приймали антиєвангельські документи як керівництво до дії. Тому заклики до всіх церков були, по суті, закликом до загального оновлення та нового освячення церковного життя.

Автор досліджує основні документи Оргкомітету, їх вплив на релігійне життя в Україні, реакцію з боку незгодних віруючих з політикою ВР ЄХБ, наслідки зустрічей лідерів Оргкомітету з очільниками центральних державних і партійних органів влади, спроби встановлення контакту з зарубіжними організаціями тощо. Детально описує репресії з боку держави щодо непокірних опозиціонерів — прибічників Оргкомітету.

Також автор дисертації аналізує віросповідальну програму Оргкомітету, заходи з релігійного виховання дітей, встановлення зв'язків із закордоном, форми й засоби усної та друкованої пропаганди, ставлення прибічників Оргкомітету до заходів ВР ЄХБ з дискредитації опозиції тощо. Уперше робить спробу представити завдання та види діяльності Ради родичів в'язнів ЄХБ як релігійно-політичної організації, досліджує документи й наслідки її активності.

У **третьому розділі** — «Діяльність громад Співки Церков на теренах України як альтернатива офіційній Всесоюзній Співці ЄХБ» —

схарактеризовано вплив новоутвореної церковної організації під назвою «Спілка Церков ЄХБ» на релігійне життя протестантів України, а також розглянуто активність місцевих нелегальних общин віруючих євангельсько-баптистського сповідання, спрямована на легалізацію альтернативної церкви ЄХБ до офіційної Всесоюзної Спілки.

Зокрема, у першому підпункті — «Еволюція СЦ ЄХБ в умовах атеїстичної держави (1965 – 1975 роки)» — проаналізовано тактику й стратегію діяльності церковної опозиції ЄХБ в означений період з активізації діяльності помісних нелегальних церков, розширення впливу на віруючих громадян тощо. Дослідник стверджує: віруючих ЄХБ судові інстанції засуджували виключно за релігійними мотивами, що знайшло своє підтвердження під час опрацювання автором звинувачувальних висновків, вироків і записів судових процесів.

Дисертант аналізує кількісний склад прибічників РЦ ЄХБ як духовного центру СЦ ЄХБ, їх організаційні заходи, прояви відкритої боротьби та нелегальної діяльності в підпіллі, налагодження типографського тиражування різноманітної літератури й листівок, швидкого росту релігійного Самвидаву. Веде мову про вихід на міжнародний рівень інформування громадськості щодо релігійного життя в СРСР через таємні канали зв'язку, офіційну документацію діяльності церковної опозиції поміж ЄХБ, яка, як виявилось, була цілком легальна та юридично обґрунтована за нормами чинного радянського законодавства. Але це влада категорично не визнавала.

Автор подає схему управління в СЦ ЄХБ за її Статутом 1965 р. й аналізує завдання та функції кожної структурної ланки церковної ієрархії. Велику увагу приділено арештам, засудженням і відбуттям покарань лідерами РЦ. У дисертації чітко встановлено зв'язок між прибічниками СЦ і політичним дисидентством у Росії, з національним і правозахисним рухами в Україні.

Здобувачем доведено, що події другої половини 1960-х — першої половини 1970-х рр. свідчать про розмах нового релігійного дисидентського руху, який вийшов за рамки, передбачені для релігійних організацій на початку 1960-х рр., і склав реальну загрозу іміджеві державної та партійної влади. Рада в справах релігій не очікувала такої стійкості й сили, тому усвідомивши власну неспроможність керувати цим процесом, змушена була відступити дещо назад у своєму антирелігійному натискові. Таким чином, завдяки активній позиції представників СЦ ЄХБ, усі віруючі (у першу чергу члени общин ВС ЄХБ) отримали більшу свободу релігійної діяльності.

Другий підпункт — «Посилення внутрішніх суперечностей і послаблення діяльності прибічників РЦ ЄХБ (1976 – 1985 роки)» — розкриває нову тактику СЦ ЄХБ, спрямовану на посилення конспірації діяльності та відмову від будь-якої співпраці з іншими церквами й державними органами. Це призводить до різкого збільшення кількості внутрішніх протиріч поміж помісних церков, до значного розмежування в середині євангельсько-баптистського братства та деякою мірою послаблення активізації опозиції. Різка зміна тактики посилила відцентрові рухи поміж опозиціонерів, їх занурення в підпілля. Як наслідок, із цих тенденцій виникнуть автономні місцеві громади, не підвладні ні ВР ЄХБ, ні

РЦ ЄХБ. Також у цей період можна говорити про виокремлення третього «центру» поміж опозиційних віруючих. Ним стала Рада родичів в'язнів ЄХБ.

Автор доводить, що головними пріоритетами діяльності РЦ ЄХБ і її прибічників в означений період були: власне видавництво «Християнин» з кількома підпільними типографіями, релігійне виховання та навчання дітей, контакти з закордонними релігійними центрами й організаціями, діяльність за кордоном через Зарубіжне Представництво РЦ ЄХБ, захист віруючих від переслідувань і утисків.

У третьому підпункті — «Спроби легалізації СЦ ЄХБ у період демократизації радянського суспільства (1985 – 1991 роки)» — розкрито нові умови функціонування релігійних об'єднань у радянській Україні та причини невдалих спроб опозиціонерів легалізувати свою діяльність.

У дисертації автор простежив продовження репресій аж до 1988 р., коли було звільнено з ув'язнення останнього віруючого ЄХБ. Також підтвердив, що СЦ ЄХБ полегшувала долю віруючих, які входили до офіційно визнаних громад. У цей час актив автономно зареєстрованих общин, незважаючи на офіційну реєстрацію, продовжував зберігати зв'язки з РЦ. Наприкінці 1980-х рр. прибічники церковної опозиції мали власну незалежну від політичних угруповань і національних організацій позицію. У виборчих кампаніях в умовах багатопартійності сформували свої орієнтири, виробили специфічну тактику.

Здобута релігійна свобода у ході перебудови радянського суспільства, за переконанням дисертанта, поставила СЦ ЄХБ перед великим колом проблем, не вирішених до цього часу.

У **висновках** підсумовано результати дослідження. Шляхом наукового аналізу літературних та архівних джерел встановлено наявність організованої церковної опозиції в пізньому українському протестантизмі, що стало причиною новітнього розколу між общинами ЄХБ і заклало основу сучасній конфесійній палітрі в Україні.

Проведене дисертаційне дослідження дало можливість авторові виділити періоди розвитку церковної опозиції ЄХБ. Також науковий аналіз проблеми дав можливість сформулювати низку узагальнень з теми роботи:

- 1) сучасний масив історіографії поки що не містить комплексного дослідження церковної опозиції в ЄХБ радянського періоду на теренах УРСР;
- 2) проблема аналізу еволюції опозиційних рухів поміж віруючих церкви ЄХБ має достатню джерельну базу, але без залучення зарубіжних архівосховищ вона була б обмеженою;
- 3) сучасний методичний і методологічний рівень проведення історико-релігієзнавчих досліджень дає можливості для комплексного й неупередженого вивчення проблеми існування розколів у церкві ЄХБ, виникнення яких має глибоке історичне коріння, сформоване ще за радянських часів;
- 4) упродовж досліджуваного періоду на теренах України виникла достатньо розгалужена мережа релігійних організацій, яка постійно перебувала в русі кількісних і якісних показників;
- 5) діяльність Ініціативної групи та Оргкомітету ЄХБ була виразом прагнень значної кількості віруючих, які бажали легалізації своєї діяльності цілком

законними та, навіть, конституційними методами боротьби;

6) в інституціюванні опозиційної й дисидентської діяльності прибічників РЦ ЄХБ велику роль відіграли Рада родичів в'язнів ЄХБ, Зарубіжне Представництво РЦ, видавництво «Християнин» і кілька його нелегальних періодичних видань тощо;

7) простежується прямий зв'язок між релігійними опозиціонерами ЄХБ і політичними дисидентами та їх нелегальними об'єднаннями;

8) церковна опозиція мала певні переваги над організаціями інакомислячої інтелігенції, хоча й з менш вираженими політичними вимогами;

9) був значним вплив міжнародних правозахисних організацій на релігійну ситуацію в радянській державі, а понад усе завдяки нелегальним двостороннім каналам зв'язку з прибічниками РЦ ЄХБ;

10) незважаючи на падіння комуністичного тоталітарного режиму, церкви ЄХБ до цього часу не досягли взаємного порозуміння та єдності. Більш того, підґрунтя для такої перспективи зараз уже немає. Став очевидним суб'єктивний чинник збереження розколу в середовищі ЄХБ України.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ Й ВИСНОВКИ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНІ В ПУБЛІКАЦІЯХ АВТОРА:

— *статті у фахових виданнях:*

1. Лахно О. П. Один рік з історії протистояння між органами радянської влади та Спілкою Церков євангельських християн-баптистів / Олександр Петрович Лахно // Історична пам'ять: Науковий збірник. — 2004. — №2. — С. 147-155.

2. Лахно О. Розкол у євангельсько-баптистському русі на Поділлі в світлі архівних документів (друга половина ХХ століття) / Олександр Лахно // Наукові записки: Збірник праць молодих вчених та аспірантів. — Т. 14. — К.-Хмельницький: [Б. в.], 2006. — С. 349-362.

3. Лахно О. П. Діяльність прибічників Ради Церков Євангельських християн-баптистів на Рівненщині в 60–80-ті роки ХХ століття / Олександр Петрович Лахно // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. — Запоріжжя: ЗНУ, 2006. — Вип. ХХ. — С. 268-274.

4. Лахно О. П. Роль О. Ф. Прокоф'єва у становленні церковної опозиції серед Євангельських християн-баптистів у 50-60-х роках ХХ століття / Олександр Петрович Лахно // Історична пам'ять: Науковий збірник. — 2006. — №2. — С. 86-96.

5. Лахно О. П. Підпільна видавнича діяльність як прояв опозиційності Спілки Церков Євангельських християн-баптистів / Олександр Петрович Лахно // Наука. Релігія. Суспільство. — 2007. — №2. — С. 45-51.

6. Лахно О. Передумови та причини визрівання системної кризи у церкві Євангельських християн-баптистів середини ХХ століття / Олександр Лахно // Українське релігієзнавство. — 2008. — №45. — С. 91-98.

— *публікації в інших виданнях:*

7. Лахно О. П. Діяльність прибічників „Ради Церков євангельських християн-баптистів” у 60-х роках ХХ ст. на Полтавщині / Олександр Петрович

Лахно // П'ята Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства: Матеріали доповідей і повідомлень; [3-4 грудня 2003 року]. — Полтава: АСМІ, 2003. — С. 138-146.

8. Лахно О. П. Релігійний спротив євангельських християн-баптистів у СРСР в 60-80-х роках ХХ століття: історичний досвід у контексті релігійно-атеїстичного діалогу / Олександр Петрович Лахно // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції „Динаміка наукових досліджень'2004”. — Том 7: Історія України. — Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. — С. 37-39.

9. Лахно О. П. Опозиція в радянській Україні в середовищі Євангельських християн-баптистів / Олександр Петрович Лахно // Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції „Наука і освіта'2005”; [7-21 лютого 2005 року]. — Том 18: Історія України. — Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. — С. 46-48.

10. Лахно О. Діяльність комісій сприяння при виконкомах і районних радах депутатів трудящих з контролю за дотриманням законодавства про культури євангельськими християнами-баптистами / Олександр Лахно // Релігія і соціальні зміни в сучасному суспільстві: Матеріали міжнародної наукової конференції; [18-19 квітня 2005 р.]. — Чернівці: Рута, 2005. — С. 64-66.

11. Лахно О. Діяльність прибічників Ради Церков Євангельських християн-баптистів на Полтавщині (60-ті рр. ХХ ст.) / Олександр Лахно // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. 2005 рік. — Книга I. — Львів: Логос, 2005. — С. 347-352.

12. Лахно О. Зарубіжні архівні фонди з історії внутріцерковної боротьби Євангельських християн-баптистів у 50-80-х роках ХХ століття в Україні / Олександр Лахно // Релігія і церква в історії України: Матеріали Міжнародної наукової конференції; [14-16 вересня 2005 року]. — Полтава: АСМІ, 2006. — С. 241-247.

13. Лахно О. Вона зробила, що могла: Невтомна праця на ниві Божій Лідії Михайлівни Вінс / Олександр Лахно // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. 2006 рік. — Книга II. — Львів: Логос, 2006. — С. 364-371.

14. Лахно О. П. Діяльність прихильників Ради Церков Євангельських християн-баптистів на Харківщині в 60-ті роки ХХ століття / Олександр Петрович Лахно // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції „Європейська наука ХХІ століття: стратегія і перспективи розвитку-2006”. — Том 3: Історія. — Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. — С. 20-22.

15. Лахно О. П. Особливості взаємовідносин місцевих органів влади з віруючими-прибічниками Оргкомітету Євангельських християн-баптистів у період боротьби з т.зв. „грубим адмініструванням” / Олександр Петрович Лахно // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції „Актуальні проблеми сучасних наук: теорія та практика-2006”. — Том 3: Історія. — Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. — С. 36-39.

16. Лахно О. П. Роль підпільного видавництва «Християнин» Євангельських християн-баптистів у поширенні релігійного самвидаву / Олександр Петрович Лахно // Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості:

Матеріали XXI Міжнародної науково-практичної конференції; [18 травня 2007 року]. — Донецьк: Наука і освіта, 2007. — С. 107-110.

17. Лахно О. Залучення матеріалів закордонних архівів у процесі дослідження внутріцерковної боротьби серед Євангельських християн-баптистів другої половини ХХ століття / Олександр Лахно // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. 2007 рік. — Книга I. — Львів: Логос, 2007. — С. 557-564.

18. Лахно О. Діяльність прибічників Ради церков євангельських християн-баптистів на Полтавщині в період розвою дисидентського руху / Олександр Лахно // Полтавщина: Історичні шляхи та перспективи розвитку: Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції; [19 вересня 2007 року]. — Полтава: АСМІ, 2007. — С. 135-139.

19. Лахно О. Спроба періодизації діяльності прибічників Ініціативної групи та Оргкомітету євангельських християн-баптистів у Одеській області (перша половина 1960-х років) / Олександр Лахно // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. 2008 рік. — Книга I. — Львів: Логос, 2008. — С. 437-441.

20. Лахно О. Криза церкви євангельських християн-баптистів у 50–60-х роках ХХ століття: історіографія питання / Олександр Лахно // Держава і церква в Україні за радянської доби: Збірник наукових статей за матеріалами II Всеукраїнської наукової конференції; [18-19 жовтня 2007 року]. — Полтава: АСМІ, 2008. — С. 244-253.

АНОТАЦІЯ

Лахно О. П. Опозиція в євангельсько-баптистському русі в УРСР (середина 40-х — 80-ті роки ХХ століття). — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 09.00.11 — релігієзнавство.

Інститут філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України, Київ, 2008.

Дисертацію присвячено аналізу виявів опозиції в євангельсько-баптистському русі упродовж середини 1940-х — кінця 1980-х рр. Розглянуто передумови, причини виникнення та діяльність опозиційних рухів у церкві ЄХБ напередодні розколу 1959 – 1961 рр. Проаналізовано етапи еволюції церковної опозиції поміж євангельських християн-баптистів від виникнення альтернативного ВР ЄХБ центру релігійного об'єднання («Ініціативна група») до нового церковного ядра («Рада Церков»). Доведено, що опозиція в ЄХБ була виразом клопотань значної кількості віруючих, які прагнули легалізації діяльності законними методами боротьби.

У роботі простежено прямий зв'язок між релігійними опозиціонерами й політичними дисидентами, міжнародними правозахисними організаціями та церковною опозицією ЄХБ. Показано роль Ради родичів в'язнів ЄХБ, Зарубіжного Представництва Ради Церков, підпільного видавництва «Християнин», нелегальної церковної періодики та релігійного Самвидаву в активізації дисидентського руху поміж євангельських християн-баптистів.

Ключові слова: протестантизм, євангельські християни-баптисти (ЄХБ), опозиція, репресії, дисидентство, Самвидав, Ініціативна група, Оргкомітет, РЦ ЄХБ, ВР ЄХБ.

АННОТАЦІЯ

Лахно А. П. Опозиция в евангельско-баптистском движении в СССР (середина 40-х — 80-е годы XX века). — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 09.00.11 — религиоведение.

Институт философии имени Г. С. Сковороды Национальной академии наук Украины, Киев, 2008.

В диссертации анализируются проявления оппозиции в евангельско-баптистском движении на протяжении середины 1940-х — конца 1980-х гг. Рассматривается деятельность нелегальных (незарегистрированных) общин ЕХБ на территории советской Украины в упомянутый период.

В работе раскрываются периоды эволюции церковной оппозиции в объединении ЕХБ на протяжении середины 1940-х — конца 1980-х гг, которые поэтапно анализируются в диссертации. Также доказывается то, что органы советской власти были виновны в эскалации расколов в церкви ЕХБ, тем самым углубивши кризис государственно-церковных отношений в советской Украине.

В исследовании аргументируется утверждение, что деятельность Инициативной группы и Оргкомитета была выражением стремлений многих верующих, которые требовали легализации подпольной работы. При этом они использовали законные методы борьбы. Также установлена связь между религиозным движением протеста и оппозиционными политическими объединениями подсоветской Украины. При этом автор делает попытку выделить преимущества церковной оппозиции СЦ ЕХБ над политическими диссидентами того времени.

В работе диссертант указывает на значительное влияние международных правозащитных организаций на развитие подпольной сети незарегистрированных общин и групп ЕХБ, нелегальной религиозной печати и религиозного Самиздата.

Впервые в отечественной историографии диссертантом исследуется проблема возникновения внутренних расколов между общинами СЦ ЕХБ на протяжении 1970-х — 1980-х гг., делается заключение о неизбежности таких явлений в рамках действующей в СЦ ЕХБ системы управления церковью.

В диссертации анализируются основные признаки церковного кризиса среди евангельских христиан-баптистов в 40–50-х гг. XX ст., раскрывается их социальная структура относительно разных показателей, определяются причины неудовлетворенности протестантов, рассматриваются требования разных оппозиционных движений. Автор доказал, что давление на церковь ЕХБ со стороны государства усилило оппозиционные настроения в среде евангельских христиан-баптистов и начатые репрессии относительно верующих только усугубили нелегальное положение и диссидентскую деятельность последних.

Диссертант доказал, что церковная оппозиция в ЕХБ была духовным возрождением церкви, смысл которого был в очищении религиозного служения от искривлений, внесенных атеистической властью и ВС ЕХБ. По большому счету эта борьба не была догматической, религиозной. Она была гражданской, даже политической, и церковной — между церковью и мирской властью, а также двумя объединениями ЕХБ за право каждого на существование и влияние на верующих граждан.

Аргументировано, на основании статистических данных — количественных и качественных характеристик общин ЕХБ — в диссертации доказывается огромная роль украинских верующих евангельско-баптистского вероисповедания во всесоюзном оппозиционном движении середины 40-х — конца 80-х гг. прошлого столетия.

Ключевые слова: протестантизм, евангельские христиане-баптисты (ЕХБ), оппозиция, репрессии, диссидентство, Самиздат, Инициативная группа, Оргкомитет, СЦ ЕХБ, ВС ЕХБ.

SUMMARY

Lakhno O. P. The opposition in Evangelical Baptist movement in USSR (mid 40's – 80's of the XXth century). — Manuscript.

Thesis on competition of a scientific degree of the candidate of historical sciences on speciality 09.00.11 — Religion Studies of G. S. Skovoroda Philosophy Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2008.

This thesis is devoted to the analyses of opposition in Evangelic Baptist movement during mid 1940's – end of 1980's.

The grounds, reasons of appearance and activity of opposition movements in ECB before the Schism of 1959 – 1961 are described in the thesis.

The stages of evolution of church opposition between Evangelical Christians-Baptists form the foundation of the alternative to the AUCECB center — the religious union (“The Initiative group”) to the new church centre (“Council of Churches”) were analyzed in this work.

Proved that the opposition in ECB was the voice of wishes of many believers who wanted to receive the legalization with the help of legal methods.

The straight connection between religious opposition leaders and political dissidents, international right defense organizations and church opposition in ECB are described in this thesis. The role of the Council of relatives of ECB imprisoned, International Council of Churches, secret publishing house “The Christian”, illegal church press and religious “Samvydav” in the activation of the dissident movement in Christians-Baptists sphere is also shown here.

Key words: Protestantism, Evangelical Christians-Baptists (ECB), opposition, repressions, dissident movement, Samvydav, Initiative group, The Organization committee, CCECB, AUCECB.